

PEETER LUKSEP:

Europeisk eller väst-europeisk union?

Om vi skall bygga en europeisk union, som i sinom tid också skall ha plats för östra Europa, måste vi inse hur illa ställt det är i de forna öststaterna. Det avgörande problemet är inte de ekonomiska skillnaderna utan de politiska olikheterna.

I stor utsträckning är det folk från den gamla nomenklaturen som gripit makten i rätt ögonblick och nu styr. Alltför många välmenande affärsmän och biståndsgivare har intet ont anande hamnat i klorna på dem vars huvudönskemål är att slå vakt om sina privilegier och inte att förändra samhället.

Riksdagsman Peeter Luksep är också ledamot av Estlands Kongress. Han var en av initiativtagarna till måndagsmötena på Norrmalmstorg.

Besluten i Maastricht må vara viktiga men det verkligt nya Europa byggs i öster. Än så länge uppfattar vi kanske de snabba förändringarna i Öst närmast som medial underhållning: snart har de förändrat vår världsdel.

Första gången jag på allvar såg det nya Europa var på självständighetspartiets kongress i Estland i augusti 1990. Jag var där, som jag trodde, tillsammans med ett fåtal andra utländska gäster — en tysk, en belgare, några från Lettland och Litauen. När punkten för hälsningar från utländska gäster inleddes fick jag till min chockartade förvåning uppleva timmars väntan medan representanter för partier från ett 15-tal olika nationer inom det forna Sovjetunionen framträdde. Några av dem kom i kaftaner och turbaner, huvuddelen var dock européer i ordets såväl geografiska som kulturella bemärkelser.

Fyra lärdomar

Upplevelsen var stark också för mig som ägnat mitt vuxna liv åt att motverka bilden av det enhetliga, jämnrå och nationellt utsuddade Sovjetunionen. Våldets sammanbrott har gett oss nya och delvis omskakande kunskaper om vår omvärld.

För det första är den, som sagt, brokigare än vad de flesta ville föreställa sig. Och inte nog med att konstruktionen Sovjetunionen med sina delrepubliker var brokig, Ryssland är kanske ännu brokigare. Det som vi kallar Ryssland är i många folks ögon resterna av det tsarryska kolonialväldet, ett välde som uppstod genom militära erövringar. Det innehåller hundratalet hela folk, från finnarnas och esternas nära släktingar ingermanländare och voter till ursprungsfolk i Sibirien som

jagas från helikopter av ryska nybyggare. Många av dessa folk är små och kommer knappast att göra sig mer – eller mindre – gällande än Nordamerikas indianer eller Sveriges samer, andra räknas återigen i hundratusental eller till och med miljoner och har inga planer på att låta sig fortsättningsvis underkuvas av Ryssland.

Den andra insikten är att detta väldiga imperium är fattigare, till och med oerhört mycket fattigare, än vad vi kunde föreställa oss. Den från tsardömet ärvda

Securitates tunnlar under Bukarest var inte någon lokal rumänsk uppfinning.

kunskapen om hur man bygger potemkinkulisser har förvaltats väl av sovjetmakten. I Estland och Lettland, som före sovjettiden tillhörde världens tjugo rikaste länder, bär gamla gummor vatten upp till andra eller tredje våningen i hyreshus därför att kranvattnet för länge sen upphört att fungera. Borgmästare – som ändå kontrollerar detaljhandeln i sin stad – får resa runt till omgivande storstäder utan att hitta några skor. Basvaror som socker, mjöl, tandkräm, tvål, tändstickor med mera är oftast ransonerade. Men med sovjetiska mått var dessa baltiska stater ändå länder som flödade av mjölk och honung. I många ryska städer, för att inte tala om landsbygden, finns ofta vare sig fungerande eller icke fungerande vattenledningar i husen, ingen elström, inga telefoner, inga asfalterade vägar, inga personbilar, och ofta inte ens rinnande vatten i sjukhusen.

Den tredje lärdomen är att "det onda imperiet" var ännu ondare och grymmare än vad de flesta av oss vågade föreställa sig. Skildringar av lägerliv och massgravar i Sibirien, av rättslöshet i vardagslivet och av lokala partifunktionärers nyckfullhet överträffar vad också de mest sovjetkritiska östflyktingar försökte berätta. Öppnandet av Stasiarkiven i det forna Östtyskland ger en försmak av vad som väntar när – och om – KGB-arkiven öppnas. Avslöjandet av kommunistpartiets ledningscentral och bunker under Smolnijpalatset i St. Petersburg är en liten början. En hel stad, med hundratals bostäder – fina lägenheter för pamparna, delade rum för medhjälparna – och med utrustning för avlyssning av St. Petersburgs tele nät samt med möjlighet att stänga av stadens vatten och el antyder att Securitates tunnlar under Bukarest inte var någon lokal rumänsk uppfinning.

Den fjärde, och kanske allra mest tänkvärda lärdomen är insikten om den falska bild av stabilitet som vi skapade oss beträffande situationen i sovjetimperiet. Stabiliteten var falsk redan i den bemärkelsen att utvecklingen i Sovjetunionen ingalunda var så lugn som vi trodde. Inte bara politiska intriger utan också demonstrationer, strejker och till och med uppror förekom, men kontrollen över informationen var så total att kunskap om detta knappast nådde omvärlden. Ännu viktigare är givetvis den inneboende instabilitet som den påtvingade yttre stabiliteten innebär. Spänningar har byggts upp, som man nu riskerar att få igen med ränta på ränta. Sovjetimperiet har varit som en ångkokare, i vilken locket hållits på plats med våld. När locket väl börjar lossna riskerar allt att explodera.

Det nya Europa och det gamla

Till detta måste läggas en femte insikt. Det halva Europa som alltför många kallade för "Europa" var bara hälften. Ska vi bygga en europeisk union som, i sinom tid, har plats också för östra Europa?

De gigantiska *ekonomiska* skillnaderna tas av många till intäkt för att det måste dröja länge. Jag tror inte att ekonomiska skillnader behöver betyda det. I den ekonomiska olikheten ligger i själva verket väldiga ömsesidiga möjligheter.

De *politiska* olikheterna är däremot ett större problem. För att Europa ska bli ett, måste östra Europa få oberoende media, partier och en ny generation politiska ledare.

Men demokratiseringen har egentligen inte hunnit särskilt långt. I stor utsträckning är det folk från samma gamla nomenklatura som fortfarande styr. De flesta har nu blivit valda i val, men val som hållits utan partier, utan oberoende media och utan att någon opposition värd namnet egentligen haft möjlighet att organisera sig. De styr utan den terrorapparat som deras kamrater för något år sedan fortfarande kunde använda, de styr med ett visst mått av tolerans från befolkningen, men de styr därför att de tillhör den härskande klassen och var kloka nog att gripa makten i rätt ögonblick, när deras närmaste föregångare var förbrukade i folks ögon.

Så är det i praktiskt taget hela det forna imperiet. Ledarna är barn av det sovjetiska politiska systemet. De sysslar med politik inte för att de har uppfattningar utan för att de har tillräckligt lite uppfattningar för att kunna byta åsikt efter vindens skiftningar. De har kommit till ledande positioner genom intriger, svek och

angiveri. De har oftast lojalt tjänat sovjetmakten på höga poster under lång tid. Deras karriär har fortsatt därför att de klokt nog har undvikit att satsa på fel häst i maktspelet i sovjetstaten. Det finns inga garantier för att de i ett annat skede av utvecklingen står fast vid de demokratiska principer som de för tillfället bekänner sig till. Några av dem kanske blir goda demokratiska ledare, men jag tvivlar på att sådana genuina metamorfoser är särskilt vanliga.

Vem kan skaffa kostym och skor att sätta på sig så att man ser tillräckligt prydlig ut för att ta emot en gäst?

Bryt de svarta Volgornas makt

När den humanitärt sinnade och av det ekonomiska eländet chockade västlige politikern eller affärsmannen anländer till en flygplats i öst, vem är där för att möta honom? Vem är det som överhuvud taget vet om att vederbörande skall komma? Vem har språkkunskaperna? Vem kan skaffa kostym och skor att sätta på sig så att man ser tillräckligt prydlig ut för att ta emot en gäst? Vem kan skaffa fram svarta Volgabilar att köra gästen från flygplatsen med? Vem kan bjuda på restaurang i ett system där alla restauranger har en fabriksstillverkad skylt på dörren som säger att det inte finns några lediga platser? Alltför många av våra välmenande affärsmän, biståndsgivare och andra kontaktuppbyggare har intet ont anande hamnat i klorna på dem vars huvudönskemål har varit att slå vakt om sitt goda liv och sina privilegier och inte att förändra samhället.

Det är kanske förstäeligt men inte särskilt glädjande.

En desovjetisering av den politiska apparaten skulle också vara det viktigaste bidraget till införandet av marknadsekonomi. Även om kloka personer inom no-

En desovjetisering av den politiska apparaten skulle också vara det viktigaste bidraget till införandet av marknadsekonomi.

menklaturan för länge sedan insett att det sovjetiska ekonomiska systemet inte fungerar så är det lättare att säga det än att dra konsekvenserna av det och ge upp sin makt över ekonomin. Debatten om "de röda baronerna" är ett bra exempel på detta. I vanligt folks ögon stal kommunis-

terna först folkets hus, jordbruk eller företag i statens namn; nu försöker man överföra dem i sin egen privata ägo och kallar det för marknadsekonomi. Det är mot den bakgrunden man skall se de "opraktiska" beslut om återlämnande av förstatligad egendom, som nu fattas över hela Östeuropa trots de administrativa apparaternas – och en del västliga "experter" – försök att blockera detta.

Den europeiska unionen, byggd på grundmurad demokratisk övertygelse, blir vårt kanske starkaste redskap att stödja en demokratisk utveckling i det nya Europa. Att hålla dörren öppen för folken som kastat av sig det onda imperiets ok, men att samtidigt kräva anständigt beteende av sina blivande rumskamrater. Med den inställningen tjänar stegen mot europeisk union i väst också demokratins och den ekonomiska utvecklingens sak i öst.

Ge

Svensk Tidskrifts JUBILEUMSNUMMER

som present!

Jubileumsnumret – 3/91, 144 s – kan rekvireras
genom att kr 95:- insättes på Svensk Tidskrifts
postgiro nummer 7 27 44-6